

del ll. *trans*; sigui en sentit locatiu: «si:l foc vol passar per l'aygua, metràs en lo mig, e metrà après si l'air, qui's cové ab l'aygua, e passará *part* l'aygua pendre secor de la terra, qui's cové al foc e a l'aygua», Lluïl (*Do. Pu.*, Gili, p. 197, § 77.12). O bé temporal ('després'): «Les salines, 15 dies *part* Pàscua, deven ésser partides entre ls habitants de Tortosa», *CostTort.* (Ol., p. 466). O 'a més de, ultra': «que tots los cardenals --- *part* lur messiò, que aguessen equalment alguna gràcia de renda», Lluïl (*Blanq.*, *NCl.* II, 143.12); i amb matís de preferència: «dels teulès, que deven cobrat aquels qui venut ho an, si no són pagats, *part* totz altres crehedors», ross., 1305 (*RLR* VII, 48).

Amb tots aquests matisos abunda molt en els segles XIII-XIV: «La Conamina, qui és *part* Calbera» ribag., a. 1282 (MDuque, *Ovarra*, 185.7). «Que totz los teulers agen a tolre --- tot so que ls ditz forns teulers agen en alt, *part* la mida e mesura dels ditz sostres ---», Perpinyà a. 1284 (*RLR* IV, 362). «Deu aver lo rector lo prat --- son salari per la missa si se n'i diu, e *part* alò deu aver 12 diners», Besora de Cardener, a. 1369 (*BCEC* 1909, 299). Així mateix en Lluïl: «tot quant los prelatz conservaven e stojaven e en tresor metien, *part* ço que han mester a lur vida, emblaven --- als pobres de Crist» (*NCl.*, *Merav.* IV, 219).

Sovint en ell no té un sentit com el del ll. *trans* sinó el de *praeter*: «Si fos un déu qui fos en un loc --- e altre déu fos *part* aquell Déu en altre loc --- covengra que fos ['hi hagués'] un Déu infinit qui termenàs e compresés aquells déus» (*Gentil.*, p. 67); «Si vós volíeu que jo hi fes als, *part* ma informació, que m'o fé<s>sets saber ---», 1325 (Finke, *Acta Ar.* III, 470). I encara més: Cerverí en Pillet-C., 434a3, i potser 22/19.54; tarifa de Bna. de 1271 (f° 233r1.7, 232v2.15); *Blanq.*, *NCl.* II, 80.9, 143.12, 191.12; III, 100.26, 119.16; Ausiàs XIII, 34; i d'altres encara ross. en el gloss. de les *VidesR* i del S. XIV en *InuLC*.

Més rar és que arribi a significar 'contra', cosa que sembla ser regional de la zona NO.: «les vos tenits de nós forzades, *part* dret e *part* raó», a. 1259 (CaCandi, *MiscHiCat.* II, 495); «que si frare, ni altre, lis avia res feït, *part* dret, éi ho faria tot adobar», templers de Montsó, a. 1260-70 (*BABL* VIII, 375); procés de P. de Palau, Camarasa 1259 (CaCandi, *MiscHiCat.* II, 187); i segueix cap a Bigorra: «no hi poden --- herbad'yar ---, *part* la sua voluntad, e deu cog», a. 1405 (*Libre Vert* de Benac, 162). Poc freqüent és trobar-ho en la locució conjuntiva *part que* 'ultra que', a. 1354 (*BABL* V, 92).

Avui aquesta construcció continua essent viva en el sentit locatiu, però ha quedat peculiar de la zona NO. del Princ., en lloc de *part dellà de* que és com es diria en el Nordest i generalment en cat. or. Aquesta concreció ja es nota en el S. XVI: en la documentació del litigi Bellera-Pallars, a. 1519 (que trec el 1959 d'una còpia del S. XVIII guardada a Rialb), l'afrontació d'Assua va «fins al Serrat de *part* de la Coma del Forn» ('de l'altra banda de ---'). «La font del M. d. I. C. és *part* de Soter» ('part dellà') Tiurana, «lo Reguer és *part* de Finestres» ('id.') Cabó, fins i tot *per part de*

'per l'altra banda de': «lo barranc de S. C. baixa per *part* de la Mata-Grossa» Baronia de Rialb, 1957. No és rar que tendeixi a estereotipar-se i quasi soldar-se: «Font de *par-de-la-igglézia*» Roni; *Parikklézia*, nom de tota la partida de terme que es troba *part* dellà de la rura església de Figols de la Conca, 1957; *Parnuéra*, a Areny, tot el que hi ha de l'altra banda de la N. Ribagorçana, 1957; *Parláiigua*, la zona més enllà del riu, a Les Pauls (notem fins i tot *rl* > *rl̄* segons la norma ribag.), 1957. En el P. Val. crec que això s'ha antiquat, però havia existit almenys Dellà Xúquer: a Lorna encara anomenen *Part-del-Riu* la zona del riu, a l'esquerra del Serpis, fit a fit del poble (1962).

En cat. del NO. es registren algunes curioses variants el·líptiques: «—A on és (el lloc que dieu)? —Aquí *part*» 'més enllà' (amb un vague gest) Gavarra; «La Font del Canaril é una font d'*alli-part*», Castellà; «ixa font és *enta part* d'Ovis» 'vora Ovis, però cap a l'altre costat' Sas de Cornudella (1957). En alguns pobles del Pallars i Ribag. he observat en ús toponímic la construcció *la-part* amb el sentit 'de l'altra banda', on em sembla que *la* no és continuació de l'ús com a article sinó encara com a demostratiu (=ll. *illa*), enorme arcaisme: a Boí *la-part* s'ha convertit en un quasi-toponím: *la Font de La-Part*; «lo meu hort és a *La-Part*», referint-se a la zona del terme situada dellà el riu de St. Martí; i coses semblants recordo de les Valls d'Àneu i Assua. Cosa semblant ha d'haver-hi en un arcaic doc. d'Organyà de 1084: «vindimur --- duas terras --- terra qui ad ipsa era de Somprenià --- e illa *ende-la-part* in ipso camp ad ipsas Salinas», *BABL* VIII, 532 (< INDE ILLA PARTE 'dellà, a la part aquella').

Altament aquestes coses seguien més o menys per l'Alt Aragó i Alta Gascunya: «una planeta, *parte* del Salto de Liset» Vall de Gistau, doc. de 1578 (que copio a Casa la Vila de Plan, 1965). A Bigorra: *l'ostau de Part-arriu* a Artalens (2 km. enllà del Gave), i un altre d'igual nom a Bier (3 km. més al N.); un altre *ostal de Part-Arriu*, a St. Pastous, fit a fit de Lourde (*Libre Vert* de Benac, a. 1406, pp. 87 i 53). Veg. també molts llocs dits *Part-arriu* o *Par-l'Arriu* en els B-Pyr., ja en docs. del S. XIV, i algun altre amb el nom propi del corrent d'aigua *Par-Bajse*, *Par-Layou* (1535, 1368, en el *Dict. Top.* de PRaymond). *Par-le-Bosc* a les Landes és *Ultra-Nemus* en b. llatí, *Pargesse* poble de la H-Gar. és més enllà del riu Gesse (Polge, *Mél. Phil. Gersoise* 1964, 59).

El que d'això s'ha conservat en el català comú són les locucions adverbials de la mena de *part damunt*, *part dellà* i semblants; ja en diuen alguna cosa Obrador (*Obras* de Lluïl I, 517, i M-Lübke, *REW*, 6254). De *part damunt* es troben dotzenes d'exs. en els escr. Renaix., més que cap en els del cat. or. i del NE.: inútil rependre els que ja en donen el *DAG.* i *AlcM.* La bona grafia és *part dellà* no pas *part d'allà*, com s'havia escrit bastant. I m'abstinc d'exemplificar-ho en Verdaguer, Maragall, Pous i Pagès, VCatalà, Coromines on fóra tan fàcil (potser encara més en els últims) d'aplegar-ne cites. «Fugien *part damunt* dels quintanars ---», MrnVayreda (*Puny.*, t. XVIII, 215 (275));